

Färöiska sagoberättare

Åsa Nyman

Sagor och äventyr¹⁾ ha i någon form berättats hos alla folk. Dessa fantastiska berättelser om övermänskliga prestationer, magiska föremål, talande djur och många andra mestadels helt osannolika ting synas ha tillfredsställt ett behov av spänning och dramatik hos människorna och

¹⁾ *Saga* eller *folksaga* är den svenska motsvarigheten till *äventyr* (fä. *ævintýr*) i det övriga Norden. Termen har fixerats av den folkloristiska vetenskapen; i det svenska folkspråket saknas en speciell term för denna genre av folklig prosadiktning, men berättelsetypens särställning iakttages ändå. I det svenska riksspråket kan ordet *saga* användas om ovanliga eller romantiska berättelser över huvud taget såsom t.ex. fä. *söga* och i litteraturen användes dessutom ordet i den ursprungliga betydelsen av fornnordisk prosaepik.

Saga, *folksaga* och *äventyr* användas här som synonyma termer för en prosadiktning, vars karateristicum är dess art av förströelsediktning med ett innehåll, som aldrig gör anspråk på att bli taget på allvar i motsats till *sägner* (fä. *sagnir*), som bygga på trosföreställningar eller verkliga händelser och alltså hållas för sanna.

Som sagor räknas flera sinsemellan olikartade berättelsetyper. Under *sagan*, som är den mest betydande, kännetecknas av sin strängt regelbundna stil, där tretalet är iögonfallande, samt sitt fantastiska och osannolika innehåll. Samma stil har även *novellsagan*, men dess innehåll står verkligheten närmare. *Legendsagan* har religiös anknytning. En stor grupp sagor utgöres av kortare eller längre skämtsagor, vari föremålet för skämtet kan variera (dumma människor, präster, djävulen, jättar m.m.). Som sagor räknas slutligen även den genre av djurberättelser, som också går under benämningen *fabler* (t.ex. om räven och björnen).

tjänat som underhållning och ett slags flykt ifrån det vardagliga.

I våra dagar finns det gott om lätt tillgänglig underhållning av olika slag och bok- och tidningsläsning är en självklar sysselsättning för alla och envar. Men för inte så länge sedan var det tryckta ordet ingalunda var mans egen dom och vid förströelser såväl i arbete som fest var man hänvisad till sina egna resurer. Då omhuldades berättarkonsten på ett helt annat sätt än nu.

Färöarna utgör inget undantag i fråga om sagoberättande. Geografi och natur ha här gjort sitt till att en gammal kultur konserverats och avsaknaden av ett eget skriftspråk intill senare hälften av 1800-talet har bidragit till att utveckla det muntliga föredraget till en konst, som man kan förmoda har gamla anor. Den odlades framför allt under vinterhalvåret, då man enligt hävdvunnen sed brukade samlas till *kvøldseta* i någon rökstuga för att efter dagens arbete koppla av med lättare arbete i förening med samtal och sång. Då var det alltid någon av de gamla, som brukade berätta gamla sägner och sagor eller föredraga något kväde, d.v.s. någon av de gamla dansvisor, som man ännu i dag gärna tråder dansen efter. En god berättare eller sångare var en tillgång och minnet av sådana levde länge.

Det gamla bondesamfundet med dess många gemensamhetsarbeten erbjöd även andra tillfällen till liknande underhållning, kanske i särskilt hög grad på Färöarna på grund av deras isolerade läge och beroende av klimatet. På fisketurer i vackert väder, i fjället eller i väntan på någon båt eller lämplig vind fanns det anledning att förkorta väntetiden med historieberättande av olika slag. Ett särskilt skimmer av mystik har alltid kvinnan i torkhuset, *sodnhúsið*, haft över sig. I det halvskumma rummet, där hon på hösten sysslade med torkning av säden, tröskning, sållning och malning, var stämningen redan inne för mystiska och fantastiska berättelser. Dit sökte sig gärna barn och ungdom. Förr som nu lyssnade barnen gärna på sagor

och det låg nära till för gamla farmor eller mormor att berättas för dem, medan hon satt och stickade.

Att vara en god berättare var emellertid inte allom givet. Endast ett fåtal har haft gåvan att kunna snappa upp och minnas de många gånger långa och komplicerade berättelserna. Framför allt var det inte många, som kunde återgiva dem på ett för åhörarna fantasieggande och njutbart sätt. Utmärkande för dessa berättare var först och främst ett gott minne, men i övrigt kunde såväl repertoar som framträdande starkt växla från individ till individ beroende på personliga intressen, temperament och mycket annat. Gäller berättarkonsten endast den form av berättelser, som går under benämningen sagor och äventyr, vilket det i denna artikel uteslutande är fråga om, krymper skaran ytterligare.

Med den nya tidens genombrott försvunno de flesta tillfällena för de gamla sagoberättarna att framträda och så småningom även behovet av den gamla sortens underhållning. Detta berodde på att den tidigare homogena befolkningen sprängdes och nya, rörligare yrkesgrupper skapades, såsom handelsmän och yrkesfiskare, vilka bidrogo till att minska isoleringen. Tjänstefolk och yngre familjemedlemmar försvunno från bondgårdarna, vilka inte längre voro den samlande medelpunkt, som de utgjort under många århundraden. Arbetsliv och hemkultur förändrades härigenom och därmed även seder och umgängesvanor. Samtidigt ökade bildningen och folk fick tidningar och böcker i sina händer.

Som en reaktion mot den nya tidens snabba omdaning av den gamla färöiska samhällsstrukturen växte en nationell rörelse fram, vilken bl. a. sökte bevara det färöiska kulturarvet. I den andan och under indtryck av tidens vetenskapliga intresse för de muntliga traditionerna framträdde den färöiske filologen dr Jakob Jakobsen. Det är framför allt honom vi ha att tacka för att det över huvud taget finns någon större samling färöiska folksagor bevarad från 1800-talet. Hans samarbete med V. U. Hammershaimb och bekantskap med Svend Grundtvig i Köpenhamn och andra

förgrundsgestalter på folkminnesforskningens område ledde till att han under åren 1892–93 och 1898 reste runt till alla öarna i sitt hemland och upptecknade sagor och sägner vid sidan av sitt språkliga uppteckningsarbete. Valda delar därav publicerade han sedan i »Færöske Folkesagn og Æventyr«. Större delen av hans sagouppteckningar finns bevarad bland hans efterlämnade papper i Landsbókasavnið i Tórshavn. Där finns ytterligare sago-material av intresse. Tack vare dr. Jakobsens lofvärda insamlingsarbete ha inte bara ett antal färöiska sagor upptecknats utan ha även namnen på en rad färöiska sagoberättare från början och mitten av 1800-talet bevarats åt eftervärlden. De finnas förtecknade i slutet av nämnda publikation.

Det som väckte vetenskapens intresse för folksagorna var att man kunde möta samma sagor på vitt skilda håll och även finna dem dokumenterade mycket långt tillbaka i tiden. Ett romantiskt intresse hade visserligen redan länge ägnats sagor och annan folkpoesi, men först i och med bröderna Grimms insamling och publicering av tyska folksagor började de folkliga traditionerna att betraktas som vetenskapliga dokument. Efter deras utgivning av »Kinder- und Hausmärchen« år 1812, vilka genom översättningar mycket snart blevo kända och älskade även i de nordiska länderna, kom under loppet av 1800-talet den ena sagosamlingen efter den andra till. Den äldsta danska publicerades 1816, men den betydelsefullaste blev Svend Grundtvigs »Gamle danske Minder i Folkemunde«, som utkom 1854–61. I Norge insamlade P. Chr. Asbjørnsen och Jörgen Moe under en lång följd av år både sagor och sägner och utgävo år 1842 »Norske Folkeeventyr«, som sedan dess utkommit i åtskilliga mer eller mindre utökade och bearbetade upplagor. Islänningarna ha alltid varit ett skrivande folk, som tidigt började uppteckna sina folkliga traditioner. I detta sammanhang bör främst nämnas Jón Árnasons och Magnús Grímssons »Íslenzkar tjóðsögur og æfintýri« (1862–64).

Det vetenskapliga intresset för folksagorna tog sig inte

bara uttryck i ett intensivt insamlingsarbete. Åtskilliga teorier ha uppställts om sagornas ålder, ursprung och vandringsvägar och man har sökt vägar att systematiskt ordna materialet för att på detta sätt kunna se och förstå deras sammanhang över större områden. Svend Grundtvig skapade tidigt ett användbart system på grundval av de danska sagorna. Senare utarbetade den finländske folkloristen Antti Aarne ett system, som i amerikanaren Stith Thompsons bearbetning blivit internationellt erkänt och använt. Åtskilliga länder ha fått sina sagosamlingar katalogiserade efter detta system. Sålunda gjorde den norske professorn Reidar Th. Christiansen ett index över norska sagor 1921 och isländske professorn Einar Ól. Sveinsson ett över isländska sagor 1928 och i Danmark »översatte» man Grundtvigs system till det nya.

För att bidra med en puzzlebit i bilden av sagokulturen omkring Nordsjön har författaren till denna artikel gjort till sin uppgift att undersöka och registrera de färöiska sagorna efter moderna vetenskapliga metoder. I detta arbete har även ingått försök att komplettera dr Jakobsens sagosamling med yngre traditionsstoff av samma art. För detta ändamål distribuerades genom Föroya Fornminnissavn i Tórshavn några frågelistor under åren 1955 och 1956, vilka först och främst sökte få fram sagouppteckningar, såväl nya typer som varianter av de av dr Jakobsen upptecknade. Men samtidigt begärdes upplysningar om sagoberättare över huvud taget samt om läskunnighet och tillgång på litteratur i äldre tid för att på detta sätt få ett begrepp om varifrån 1800-talets sagoberättare fått sin repertoar, d. v. s. om det var en muntlig tradition eller om sagorna hämtats ur litteratur av något slag. I ett senare stadium av undersökningen togos dessa frågor upp mera systematiskt och 1962 utsändes ett formulär¹⁾, som direkt frågade efter bio-

1) Härvid är det särskilt två personer, som varit mig till betydelsefull hjälp, nämligen dels färingen mag. art. Mortan Nolsöe, som är tjänsteman vid Institut for folkeminnevitenskap i Oslo och dels lantbruks-

grafiska och endra uppgifter om de personer, som lämnat sagor till dr Jakobsen. Utöver fullständiga namn, födelseår och födelsebygd begärdes här även uppgifter på föräldrars, far- och morföräldrars samt makes respektive makas födelseår och födelsebygd, vidare yrke eller huvudsysselsättning, eventuella bisysslor eller speciella intressen av något slag eller om han eller hon haft anledning att göra längre resor. På detta sätt ha sagoberättarna lokaliserats, varigenom även materialet har förankrats i tid och rum samtidigt som en bild av släkternas rörlighet och kontakter erhållits. För att få ett vidare begrepp om eventuella inflytanden på sagoberättarna har även frågats efter tjänstefolk i hemmen, umgänge med präst eller lärare, skolgång och skolböcker, inställning till och intresse för läsning, litteratur i hemmen m. m. Avsikten har varit att på detta sätt få ett begrepp om vilka människotyper, som varit bärare av sagotraditioner under den tid, som ligger inom minnenas räckvidd. På samma gång får man en aning om sagoberättandets funktion i samhället. Det biografiska materialet är dock alltför begränsat för att kunna läggas till grund för några slutsatser om den färöiska berättartraditionen i sin helhet, men det är ett gott komplement till undersökningen av själva sago materialet. I enstaka fall då den jämförande sagoanalysen pekat i någon bestämd riktning, har personundersökningen ytterligare utökats.

En av de äldsta sagoberättarna i det hittills hopbragta materialet är JOHANNE JOENS DATTER, som föddes 1790 i Kvívik¹⁾ på Streymoy. Hon levde ogift och dog i Sörvágur på Vágar år 1869. Dr Jakobsen, som knappast kan ha

konsulenten Hans Jacob Jacobsen i Tórshavn, alias Heðin Brú. Dessa båda distribuerade mina frågeformulär till lämpliga personer på alla öarna, för vilket jag är dem djupt tacksam. Många färingar ha lagt ned stor möda på att besvara formuläret och jag riktar här ett tack till alla dem, som varit vänliga att hörsamma mina frågor. Det är ytterst värdefulla uppgifter, som på detta sätt framkommit.

1) Färöiska ortnamn anföras i nominativform.

träffat henne, eftersom han endast var fem år gammal, när hon dog, presenterar henne som »en bekendt afdöd æventyrfortællerske«. Hennes sagor har han fått genom en kvinna i Sörvágur, Lovise Djonesen, som var tio år, när Johanne dog. Man skulle här kunna gissa, att den ogifta Johanne hjälpte till i Lovises hem och därvid berättade sina sagor för barnen.

LOVISE DJONESEN, som levde mellan 1859 och 1928, var hela sitt liv boende i Sörvágur. Hon hade inte gått i skola och var liksom sin make *ikki lesandi*. Hon var vanlig husmoder och tycks inte ha lämnat något särskilt minne efter sig vare sig i egenskap av sagoberätterska eller annat. Hon torde knappast ha varit någon annanstans än i sin hembygd. De sex sagor, som hon ärvde efter Johanne Joensdatter, äro av växlande karaktär. Det är dels en version av den välkända sagan om pojken och flickan, som komma till ett hus av pannkakor, där pojken sättes på gödning av trollkärningen (J. J. nr 10)¹⁾ och dels några av skämtsagokaraktär: den stjälande grytan, den dumme sonen, som gör fel allt vad han gör, den avslöjade älskaren och den lurade förföraren samt några motiv om den lurade jätten (J. J. nrr 7, 24, 28a, 30b, 71b).

Den som lämnat de utan jämförelse flesta sagorna till dr Jakobsen är JOHAN HENRIK MATRAS från Viðareiði på Viðoy. Han var son till en kungsbonde i *Follendi* och föddes år 1823. Vid 35 års ålder kom han genom giftermål med Malene Elisabeth Joensdatter att flytta til Kirkja på Fugloy, där han bodde resten av sitt liv. Han dog år 1901. Dr Jakobsen lokaliserar hans sagor till Fugloy, men frågan är om han inte förde dem med sig från hembygden på Viðoy. Det finns flera släktingar till honom på Viðoy, som äro kända för sina rika traditioner.

Johan Henrik Matras fick liksom de flesta vid denna tid en bristfällig skolgång — om han över huvud taget gick i

¹⁾ J. J. jämte nr hänvisar till respektive sagas nummer i avdelning II, *Æventyr*, i Jakob Jakobsen, *Færöske Folkesagn og Æventyr*.

skola. Men han var ändå en ovanligt upplyst man. Särskilt hade han intresse för ättesagor och fornaldarsagor. Han var dessutom mycket religiös, vilket bl. a. tog sig uttryck i att han kunde Brochmands postilla och Kingos psalmbok praktiskt taget utantill. Ett gott minne måste han ha haft. Han kunde nämligen också ett stort antal kväden, som han förnöjde sina grannar med på kvällarna under vinterhalvåret. Det berättas, att han kunde så många kväden, att han inte behövde sjunga samma kväde mer än en gång varje år.

De sagor han har lämnat, äro inte mindre än 21 till antalet, de flesta undersagor av betydande längd: prinsessor, som räddas från troll och jättar; svanjungfrur; den snälla och den elaka systemen; de hjälpsamma mostrarna; prinsessan på glasberget; magiska dukar och pipor; den stjälande grytan; önsknigar, som uppfyllas av en forell; flickan, som genom styvmoderns förvällande föder ett monster. (J. J. nrr 1 b, 14 a, 17 a, 18 a, 19 a, 25, 28 a, 38, 43 b, 45, 70); dessutom två novellsagor: kung Trastskägg samt repslagaren, som tre gånger får en penningssumma (J. J. 73 a, 75) samt några skämtsagor: kompanjonskap och tävling mellan jätte och pojke; flickan, som vill visa att hon äter så lite; den magiska kohuden och den otrogna hustrun; den fattige bonden och den rike; friaren luras att söka efter gröt under natten (J. J. nrr 5, 20, 21 a, 23, 29, 56, 77). Av djursagor finns endast en representerad: djuren (katt och mus), som ha en smörkruka gemensamt (J. J. nr 51 till.).

Därnäst i fråga om antal sagor kommer en kvinna från Syðradalur på Kalsoy, ERIKA KATHRINE JOHANNESSEN, som föddes 1843. Hon var ogift och levde i samma bygd hela sitt liv. Hon lämnade sällan, om någonsin, Kalsoy. Såväl hennes far som hennes mor samt farföräldrarna var från denna bygd. Morföräldrarna kom från Strond, en nu nedlagd bygd på Borðoy. Mormodern var på sin tid den enda barnmorskan på Norderöarna och färdades därigenom ofta omkring på dessa öar. En moster till Erika Kathrine var den första barnmorskan på Kalsoy.

Erika Kathrine Johannesen var tjänstekvinna och sysslade med alla i ett hem förekommande arbeten, som på den tiden i stor utsträckning bestod i att spinna, sticka och mala. Särskilt brukade hon hjälpa en gammal bonde, Hanus, med att sticka skeppströjor.

Hon var skicklig i att sjunga kväden och dansa och hon var känd för att vara en mycket god berätterska. De sagor, som hon lämnat dr Jakobsen, vittna också därom. De äro tretton till antalet och till större delen av samma typer som J. H. Matras' sagor (J. J. nrr 1 d, 6, 37 var., 14 b, 18 b, 43 a, 73 b). Ensam i sin art är sagan om småfolket, som tog bort puckeln från en mans rygg men satte den på en annan (J. J. nr 49). Tre nummer (J. J. nrr 4 b, 8, 61) innehålla mer eller mindre utförliga delar av sagan om hur flickan, som är hos ett troll eller en häxa, hjälper en gosse att utföra svåra uppdrag och att fly. I det första numret är sagan starkt uppblandad med motiv från andra håll, bl. a. sägnen om de tolv skogsrövarna.

På samma ö, Kalsoy, levde vid ungefär samma tid även ett par andra sagoberätterskor, vilkas namn också bevarats tack vare dr Jakobsen.

ANNA CECILIA SØRENSEN, av dr Jakobsen endast benämnd Anna Cecilia, härstammade från Skåla på Eysturoy. När hon föddes har jag för närvarande ingen uppgift på, men hon dog i Húsar på Kalsoy år 1914 omkring 80 år gammal. Då hade hon legat till sängs de tolv sista åren till följd av en mjältskada, som hon ådrog sig, då hon halkade i en å.

Anna Cecilia synes ha kommit tidigt till Húsar, där hon var tjänstekvinna på olika ställen, först *á Heyggi* och där efter hos Johanna och Jóan Olsen för att hjälpa till i hemmet, när Johanna skulle få barn. Annars brukade hon arbeta med ull på alla sätt och på höstarna i torkhuset. Där kunde hon ha sysselsättning ända fram till jul. Hon brukade ha sängkläder med sig och sova i torkhuset. De enda ägodelar man vet, att hon hade, var Kingos psalmbok och två kopphorn. Hon var ogift och hon hade inte gått i någon regelbunden skola.

De två sagor, som Anna Cecilia berättade för dr Jakobsen, handla båda om jättar och äro av undersagotyp: en jätte lockar till sig tre systrar i tur och ordning, de två äldre dödas, därför att de mot jättens förbud gå in i en kammare, den yngsta gör detsamma men lyckas dölja det och även återuppväcka systrarna, lägger dem i en kista, som jätten bär hem till föräldrarna, kläder en trästubbe i sina kläder och flyr själv förklädd (J. J. nr. 2b) samt en pojke, som bäres till tre jättekvinnor i en säck för att kokas, lägger kogödsel däri och dödar slutligen käringarna genom att lura dem utanför dörren och släppa stenar i huvudet på dem (J. J. 12 till.).

Något yngre var REGINA NORÐUR í HÚSI från samma bygd, Húsar. Hon hette egentligen REGINE CHRISTINE ISAKSEN och kallades mest Gina. Fadern var bonde i Húsar, där hon föddes år 1860. Modern kom från Glyvrar på Eysturoy.

Regina var ogift och levde hela sitt liv i föräldrarnas gamla stuga, som hade jordgolv. Hon hade en ko och en höna och del i får. En extra inkomst fick hon genom att väva vadmal åt andra. De sista åren, då hon inte längre kunde klara sig själv, bodde hon hos en syster i Glyvrar och hon dog omkring 1930 på sjukhuset i Tórshavn. Hon hade inte gått i skola, men i hennes barndom var det en man vid namn Niclas, som tagit sig för att undervisa, fastän han själv var helt olärd.

Den enda saga, som dr Jakobsen anför efter Regina, är en lång version av sagan om pojken, som räddar prinsessan och blir bedragen av sina följeslagare men får hjälp av talande djur (J. J. nr 15).

På Sandoy fick dr Jakobsen kontakt med ett sagokunnigt syskonpar: MARJUN í NÍGGJUBÚÐ och GAMLI JÓGVAN Á OYRI i Skálavík. Hon hette egentligen MAREN DANIELSDATTER och han JOEN DANIELSEN. Fadern, Jógvans-Danjal, var färvaktare och född i samma bygd, meden modern kom från Húsavík söder om Skálavík. Slakten hade ord om sig att vara *skilafólk*.

Marjun bodde hela sitt liv i Skalavik och gjorde knappast någon resa utanför ön. Hon föddes 1823 och dog 1912 och hon var gift med en broder till Joens hustru från samma bygd. Skolundervisning fick ingen av syskonen, men de kunde ändå läsa. Marjun var känd som *sögukona* och uppsöktes av såväl gammal som ung, därför att hon kunde berätta så bra. Till dr Jakobsen har hon lämnat sex sagor, däribland en invecklad variant om flickan, som blir gift med ett odjur (J. J. nr 47) samt en variant av samma saga, som Anna Cecilia berättade från Kalsoy om de tre systrarna, som lockas till en jätte, där den yngsta återuppväcker de äldre och flyr förklädd, här utökad med ett motiv om tre hjälpsamma kvinnor, som sy, spinna och väva (J. J. nr 2 d). Bland de övriga fyra sagorna finns en novellsaga om den kloka flickan (J. J. nr 32), en undersaga om den onda modern, som försöker taga sin sons liv, vilken dock hjälpes av lejon och björn och ett styrkebälte (J. J. nr 36) samt två äventyr av obestämd och fragmentarisk art (J. J. nrr 58 och 69).

Marjuns broder, JOEN DANIELSEN, föddes 1824 och dog 1903. Fastän helt olärd anlätades han gärna som läkare och han reste vida omkring och hjälpte folk. Han lär ha varit särskilt skicklig i att skära bölder.

Marjuns och Joens fader var på sin tid hällen för att vara en *sögumaður*. Syskonen hade alltså en gemensam källa att ösa ur. Emellertid ha de inte berättat samma sagor för dr Jakobsen. Joen har lämnat en som ganska nära överensstämmer med Erika Kathrine Johannesens konglomeratartade saga, vars första parti upptages av berättelsen om de tolv skogsrövarna och som slutar med motivet om den bortglömda fästmon (J. J. nr. 4a) samt en historia om bonden, oxen, åsnan och tuppen (J. J. nr. 68) och slutligen en berättelse om förmåga att förflytta sig från den ena kroppen till den andra (J. J. nr. 63). Joen berättade dessutom åtskilliga sägner.

Tyvär tillåter inte utrymmet flera presentationer av sago

berättare. Men redan dessa exempel peka på vissa förhållanden av intresse.

Ingen av de efterfrågade sagoberättarna har gått i regelbunden skola, de flesta inte alls. Detta kan tyckas analfabetiskt men har sina speciella orsakar på Färöarna. Bygderna voro i allmänhet för små för att kunna hålla sig med egen skola och lärare. Endast de större bygderna hade egen skola. Försök med ambulerande skola gjordes, men detta medförde, att det kunde dröja lång tid mellan lärarens besök på grund av ogynnsamma väderleksförhållanden. Det vanliga var, att föräldrarna själva undervisade sina barn och det förekom knappast, att någon inte kunde läsa. Mycket ofta var det modern, som förmedlade kunskaperna, men givetvis har detta varierat så att den som bäst passade för en sådan uppgift också skötte den. Så sent som i början av 1900-talet sköttes undervisningen i vissa bygder på detta sätt. Okända voro väl inte skolböcker, men det vanligsta tycks ha varit, att man lärde sig läsa ur Kingos psalmbok.

Man lärde sig alltså hjälpligt läsa danska, som var officiellt skol- och kyrkospråk intill år 1938, medan talspråket hela tiden var färöiska.

Den litteratur, som funnits i hemmen i äldre tid, synes nästan uteslutande ha varit av religiös natur. Färingarna voro ett andligt sinnat folk. De böcker, som kommit att betyda mest, voro — förutom bibeln — dels Brochmands postilla och dels nyss nämnda Kingos psalmbok. Brochmands postilla trycktes första gången 1635 men var ännu på 1800-talet en av danska kyrkans mest använda andaktsböcker och har haft minst lika stor betydelse för det färöiska folket. Kingos psalmbok speglar samma gammallutherska anda som postillan och innehåller religiösa dikter av stor skönhet.

Andra böcker ha också nämnts i samband med de efterfrågade personerna såsom rimböcker, sångböcker, böner för väderlek och olyckor och liknande men inga sagosamlingar. Man skulle ju annars kunna misstänka, att läshungri

färingar skaffat sig dansk eller norsk litteratur i brist på inhemsk. Enstaka sagosamlingar torde också ha funnits i vissa familjer. Författaren Heðin Brú har berättat, att i hans hem i Skálavík på Sandoy fanns ett stort bibliotek och däribland en sagosamling, som med förkärlek lånades av grannarna och som gick under benämningen *Lygnarinsbókin*, lögnboken. Det var en samling franska, spanska och italienska sagor översatta till danska av V. Herrmann och utgivna år 1862, »Folkeeventyr samlede hos Nær og Fjærne«.

Danska skillingtryck innehållande sagor och legender, visor och aktuella händelser cirkulerade ju i äldre tid både i Norge och på Island och det är väl att förmoda, att några funnit vägen även till Färöarna. Dock har hittills inga spår efter sådana påträffats.

Dr Jakobsens sagoberättare synas alltså inte själva haft särdeles stor beröring med litteratur av något slag. Deras släktskapsförhållanden visa dessutom, att de varit relativt fast förankrade i sin hembygd. På sin höjd har det rört sig om förflyttningar till en närbelägen bygd på samma ö eller över ett sund eller till en inte alltför avlägsen ö. Några ha visserligen på grund av sina yrken rest omkring, men de ha endast rört sig inom ett relativt begränsat område. När det gäller föräldrarnas och farföräldrarnas härstamning, så är det stora flertalet från en och samma bygd. Mödrarnas och mormödrarnas födelseort synes ha varierat något mer, men ingen iögonfallande avlägsen ort har noterats. Inga utlänningar ha påträffats i släkterna under de tre generationer, som efterfrågats med undantag för ett fall, då sagesmannen hade en jylländsk hustru. Går man längre tillbaka i tiden, är det inte alldeles ovanligt att finna en eller annan dansk, ofta en präst, som bildat familj på Färöarna.

Anmärkningsvärt är att så många av dr Jakobsens sagoberättare äro kvinnor, inte mindre än 30 av 41 namngivna personer. Denna fördelning står i motsatt förhållande till dr Jakobsens förteckning över sägenmeddelare, bland vilka

männen dominera. Även senare sagouppteckningar ha till större delen gjorts efter kvinnor. Man kan ofta höra den uppfattningen, att sagor och äventyr alltid ansetts vara kvinnornas speciella område. De berättade sina sagor för barnen och sinsemellan. Kom det in män, hände det, att de helt enkelt tystnade. Men det har också sagts, att det visserligen var barnen, som ville höra sagor, men de vuxna lyssnade också gärna. Det var den gamla, som satt och spann eller stickade eller kvinnan som sysslade i torkhuset, som brukade berätta.

Om man sedan närmare granskar dessa kvinnor, så märker man, att många av dem, i varje fall av dem, som lämnat fylligare material, varit äldre, ogifta kvinnor, som arbetade som tjänstekvinnor eller levde ensamma. De sägas med största sannolikhet inte ha lämnat sin bygd, knappast ens för kortare resor. Om nu dessa kvinnor kunna anses vara en sista rest av de sagokunniga, som kanske i äldre tid även omfattat andra kategorier, kan inte avgöras på grundval av detta material. Den sagokunnigaste av alla var dock en man och här och var skymtar i materialet sagokunniga fäder. En liknande övervikt åt kvinnornas sida återfinnes visserligen på andra håll i Norden men å andra sidan står den i motsatsförhållande till förhållandet i så närliggande områden som det norska och det keltiska, där sagoberättandet ända fram till våra dagar varit en typisk manlig sysselsättning.

Säkerligen har det funnits många flera sagoberättare än de som genom dr Jakobsen och senare efterfrågningar blivit ihågkomna, kanske finns det ännu i dag personer ute i bygderna, som ärvt både berättartalang och repertoar från sina förfäder. Det är min förhoppning, att denna artikel skall väcka erindringar därom till liv och förmå personer, som känna till sagoberättare av äldre eller yngre datum att komplettera och korrigera mina uppgifter.

Geografiskt sett är det endast tre av öarna, som inte berörts av detta uppteckningsarbete på ett eller annat sätt,

nämligen Skúvoy, Koltur och Stóra Dímun. Men även Svínø, Hestur och Streymø æro svagt representerade i samlingarna. Från Suðuroy finnas visserligen ett 15-tal sago-
uppteckningar men om ingen enda av de åtta namngivna
sagoberättarna där ha biografiska uppgifter influat. Dessa
åtta personer æro följande: MARGRETE DANIELSEN och
ELSEBETH MALENE JESPERDATTER från Porkeri samt FRE-
DRIKKE och ANNA SOFIE LANGGAARD, MAREN HANSEN,
ANNA SOFIE JENSDATTER, ANNA SOFIE UNDIR HAMRI från
Sumba och slutligen CHRISTIANE SCHRÖTER utan närmare
platsbestämning. De tre sistnämnda voro sagesmän till
V. U. Hammershøim, alltså redan på 1840-talet och torde
därför vara något äldre än de övriga. Eftersom Suðuroy
representerar en stor och relativt självständig del av Fär-
øarna vore det värdefullt att få uppgifter även därifrån.

Med största tacksamhet mottagas därför alla uppgifter,
som på något sätt belyser äventyrstraditionen på Färøarna,
såväl rena sagouppteckningar som upplysningar om sago-
berättare förr och nu samt sagosamlingar, skillingtryck och
annan litteratur, även skolböcker och tidningar, som i äldre
tid funnos ute i bygderna. Dylika uppgifter kunna sändas
till Føroya Fornminnissavn i Tórshavn eller direkt till för-
fattaren under adress Landsmålsarkivet, Uppsala, Sverige.

SUMMARY

In this article the author gives us examples from an investigation of Faroese folktale-tellers, mainly of those people who were the informants of the Faroese philologist Dr. Jakob Jakobsen. His folktale material, collected in the last decade of the 19th century, kept in Landsbókasavn in Tórshavn and for the most part published in »Færøske Folkesagn og Æventyr« 1898—1901, is the basis of a comparative investigation of the Faroese folktales, in which that examination of person and milieu is a complementary part. By means of excursions and questionnaires the author has completed Dr. Jakobsen's collection and taken up biographical information about folktale-tellers.

The greater part of Dr. Jakobsens's tellers have been women, many of them unmarried servants. To a large extent also later records have had female informants. The oldest teller of the material collected up till now, Johanne Joensdatter from Kvívik, Streymoy, was born in 1790 and died in 1869 at Sörvágur, Vágar. Nevertheless, the greatest number of folktales has been told by a man, J. H. Matras, born in 1823 at Viðaræiði, Viðoy, and dead in 1901 at Kirkja, Fugloy.

The tellers inquired for do not seem to have had a very close contact with literature — apart from the Bible, the hymn-book and the book of homilies.

During the 19th century the school attendance was imperfect. Generally the children were taught by their parents at least to be able to read. The written language and the church language of the Faroe Isles at that time was Danish. Not until the latter part of the 19th century the Faroese spoken language started to be used as written language and in 1938 as school language.

The biographical statements show that the persons inquired for and their nearest relatives backwards in time have lived rather isolated, many of them have hardly ever left their native places. Certainly a change of dwelling place has been made in not a few cases, especially on the mothers' side, but that has taken place within a relatively limited area. Marriages to foreigners do not seem to have been common among these people for the three generations that have been inquired for.

The article ends with an appeal to people who know Faroese folktales and folktale-tellers from old and recent time to send in complementary and corrective informations to the author via Føroya Fornminnissavn in Tórshavn.